

Өлбөөдүйбэт өнгөлөөхтөртөн биирдэстэрэ

«Кыымга» «Умнар бырааппыт суох» дьон дьонуннаах ыстатыйа аабааччы сэнгэ-эриитин ылыан ылла. Тоҕоонулар табыста. Бастакытынан, быйыл Саха АССР тэрллитибитэ лоп курдук 85 сылын туолла. Иккиннэн, Саха сирэ автономия ыларын ситиспит дьонуттан биирдэстэрэ Исидор Никифорович Иванов-Барахов эһиил төрөөбүтэ 110 сыла бэлиэтэниэ.

С.В. Васильев, И.Н. Барахов,
С.М. Аржаков, М.К. Аммосов,
1930 с. Москубаҕа.

Максим Аммосов да, Былатыан Ойуунускай да Исидор Барахов бэйэлэриттэн араарбатахтара. Төттөрүтүн, кинини өрүү инники күөнгэ сырытыннарар, тумус туттар эбиттэр.

Ити туһунан Былатыан Ойуунускай «Ааспыт күннэр-дьыллар» дьон ахтытыгар, Максим Аммосов суруктарыгар, сэбиэскэй былааһы олохтоспуттар ахтытыларга элбэхтик этиллэр. Маны таһынан оччотообу быһыыны-майгыны чинчийбит, архыып матырыйаалларын өрө-таннары бэрийбит учуонайдар: Е.Е. Алексеев, Г.Г. Макаров, М.М. Федоров, Д.С. Макаров, В.Р. Дарбасов, Т.С. Иванова, В.И. Пестерев, Ю.И. Васильев; архыып үлэһиттэрэ: А.А. Калашников, Э.Н. Грязнухин, В.Н. Гуляев; суруналыстар: Д.В. Кустуров, Е.Е. Сибиряков, В.С. Петров, И.Е. Иванов-Ороһуунускай, о.д.а. - бигэргэтиилэрэ баар.

Онтон биллэххэ, арааһа, манньк быһыылаах. Маннайгынан, И.Н. Барахов оҕо эрдэбиттэн дуоспуруннаах, чин-чан, өссө нүһэр да диэххэ сөп, майгылаах эбит. Эргэ хаартыскалары сынынан көрдөххө, дьонуннаах-дуоспуруннаах, болҕомтолоох бабайытык көрөн-истэн, туттан-хаптан, сааһыттан төһө эмэ аба көрүннээх киһи эн диэки ачыкы нөнүө тонолуппакка, тургутардыы көрөн олодор. Киниэхэ холооттоххо, Былатыан да, Максим да субу этэн-тыһынан барыахтыы сэгэччи собус туттан олодорлоо харааха бырабыллар. Табаарыстара Исидоры «старик» дьон таптаан ааттабыттары эмээ бэлиэ. Иккиннэн, өйү-санаатын олоруутунан И.Н. Барахов ырытар-ырыналыыр, ыраабынан эгсэн анаарар дьобурдаах эбит. Онон кини этиитэ өрүү олохтоох, дириг хорутуулаах, ылыннарар дакаастабыллаах буолар эбит. Өрүкүнэс майгылаах доботторун ситэрэн-хсторон биэрбитэ мэддьэ суох. Ол да иһин табаарыстара кинини олус убаастыыллара өтө көстөр.

Чинчийээччилэр бары национальнай боппуруоһу, оччоттон-баччаба диэри аанһа быһаарылла илик бэлиитикэ биир уустук салаатын, Исидор Барахов курдук диригник өйдүүр-билэр киһи бүтүн Араһыыа үрдүнэн тарбаха баттанар этэ дьон олус сөпкө бэлиэтиллэр. Араһыыа курдук элбэх омуктаах дойдуга национальнай боппуруос өрүү даһаны суолтатын сүтэ-

риэ суох чинчилээх. Бу боппуруоһу И.Н. Барахов оччотообу наука төрүттэригэр олобуран туруорсубута кэрэхсэбиллээх.

Бастатан туран, омук нация быһыытын сударыстыбалаах эрэ буоллабына, чэчири сайдар кыахтаах дьон, Макс Вебер түмүктээһинэ түөрүйэ өттүнэн акылаат буолбута көстөр. Иккиннэн, абыаах аһааннаах омуктар сударыстыбаннастарын тоҕоостоох көрүнүнэн федерация иһинэн автономия буолар дьон өйдөбүлү өрө тутуу. Үсүһүнэн, сударыстыбаннас сүһүөбүр турарыгар сир-уот, кыранысса быһаһыыта, ону тэнэ норуот хаһаайыстыбатын бөбөргөтүү, промышленноһы, суолу-иһи тутуу суолтатын тоҕоболоон туран туруорсубута. Исидор Барахов «Саха республикатын промышленноһа, суола-иһи уонна инникитэ», «Автономнай уобаластар, республикалар уонна үлэ коммуналара» дьон үлэлэрэ бүгүн даһаны научнай өттүнэн кэрэхсэбиллэрин сүтэрэ иликтэр.

Үгүс үлэлэрэ, улахан суолтаахтарын үрдүнэн, баччаанна диэри бэчээттэнэ илик, ол иһин аабааччы кизн эргимтэтигэр биллибэт. Ол эрэн И.Н. Барахов туһунан кэрэхсэбиллээх үлэни суруйбут историческай наука докторун Егор Егорович Алексеев кыһамнытынан бу үлэлэр бэчээттэнэр турукка кирибиттэрэ киһини үөрдэр. Төрдүһүнэн, Исидор Барахов норуот омук быһыытын уратытын тутта сылдыһытыгар уонна сударыстыбаннаһын сайыннарыга төрөөбүт тыһынан үлэтир сууту, дыһалтаны, хаһаайыстыба уорганнарын тэрийи уонна бөбөргөтүү; төрөөбүт тыһынан прессаны, оскуоланы, култуура тэрлэлэрин сайыннары быһаарар оруоллааһын дакаастабыта. Бэһиннэн, автономия кэскил экэниэмикэ тутулууга суох буолуутун мэктиэлири дьаныһан туран туруорсубута.

Саха АССР-ы тэрийи кэнниттэн И.Н. Барахов Народнай комиссардар Сэбиэттэрин бэрэссэдээтэлинэн (1922-1924 сс.), Саха АССР (1922-1928 сс.) уонна ССРС (1925-1929 сс.) Кини Ситэриилээх Кэмититэтин чилиэнинэн анаар.

И.Н. Барахов нэһилиэнньэ атылаһар дьобурун үрдэтигэ, итиннэ тыа хаһаайыстыбатыгар үлэ онорумтуотун улаатыннарыыга, ис ырыынагы уонна табаар эргирин кэнэтигэ халбаннаабат суолу тутуспута. Итини билигин ырыынак экэниэмикэтиэ диллэр. Саха АССР НКС бэрэссэдээтэлин быһыытынан И.Н. Барахов федеральнай Кини кытта тахсылаахтык кэпсэтэн, норуот хаһаайыстыбатын чөлүгэр түһэригэ РСФСР бүддьүөтүн 0,5 бырыһыанын бэрдэри, туох да төлөбүрү суох 10 тыһ. буут бурдугу аһааты, промышленноһы сайыннарыыга 270 тыһ. кыһыл көмүс солкуобай суумалаах сууданы ылыы, Саха АССР-ы улахан кыһалбаахтык олодор оройуоннарга киллэртэри, Саха сиригэр Лензолотофлот сорох судноларын бэрдэри, Халыма өрүскэ муора экспедициятын тэрийи уо.д.а. курдук, үгүс дьонун суолталаах боппуруоһу быһаартабыта.

Автономия сайдарыгар төрөөбүт тыл оруолун уһулуучу мистэбэ туруорбут эмээ киһи. Дэлэбэ, тус бэйэтинэн 1926 сыл олунһу ыйга суруйааччылар А.И. Софроновы уонна А.А. Иванов-Күндэни кытта Бакуга тюркологтар 1 Бүтүн Союуустаабы сийиэстэрин үлэтигэр кытта дуо.

Аны туран, гражданскай сэриини тохтоторго, тоһустар өрө турууларын эйэ-дэмнээхтик түмүктүүргэ И.Н. Барахов суруйсубут ыһырыыла, ыстатыйалара, этилэрэ улаханһык туһалаабыттары биллэр.

Экэниэмичэскэй наука доктора В.Р. Дарбасов Москубааһы сударыстыбаннай архыыпка харалла сытар И.Н. Барахов экэниэмикэбэ сыһыаннаах үлэтин ырыппыта баар. Учуонай ити үлэбэ үрдүк сыһаны биэрбит. Экэниэмис учуонай санырынан И.Н. Барахов үлэлэрин сийили үөртэн быраактыкаба туһаны кирииситэн таһар суолбутун көрдөөһүннэ туһалаах буолуон сөп.

Мантан көстөрүнэн, И.Н. Барахов саха норуотун олоһун-дыһаһын сагалыы тэрийиини наука төрүттэригэр олобурут бэлиитикэ көмөтүнэн илээбитэ-сабалаабыта муһаба суох. Дьэ, ол иһин И.Н. Барахов үлээннээхтэрэ, доботторо, табаарыстара киниэхэ ураты сылаастык, ытыктабыллаахтык сыһыаннаһыт эбиттэр.

Өрөспүүбүлүкэ 85 сыла туолбутунан Саха сирэ автономияны ситиһэригэр өлбөөдүйбэт өнгөлөөхтөртөн биирдэстэрин Исидор Никифорович Барахов аһтан-санаан аһар тоҕоостоох диһин уонна эһиил туолуохтаах төрөөбүтэ 110 сылын дьонуннаахтык бэлиэтиэххэ, аатын-суолун үйэтиитэххэ дьон этилэрэ холбоһубун.

В.МИХАЙЛОВ,

СГУ профессора, философия доктора.

Ыстатыйаба Т.С. Иванова, В.Р. Дарбасов «Саха сирэ» хаһыакка араас сылларга тахсыт матырыйааллара, Е.Е. Алексеев «Исидор Никифорович Барахов» дьон кинигэтиэ туһанылына.

Истинг добордуу этилэр

Саха норуотун үс кырылаах чабылхай уолаттарын М.К. Аммосов, И.Н. Барахов, П.А. Ойуунускай, С.В. Васильев, С.М. Аржаков туһунан кинилэри кытары бииргэ үлэлээбит Н.Н. Захаренко дьон киһи манһык суруйбут эбит: «Кинилэр бэйэ-бэйэлэрин диригник убаастаһар, сыһанлаһар уонна харыстаһар истинг добордуу этилэр. Ханһык да түгэн буоллун, муста түстүлэр эрэ, бииргэ сылдыбаллара. Хуоруһунан ыллаһыны, мэлдьитин М.К. Аммосов таһаарара, С.В. Васильев көрдөөбү-нардааһы кэпсирин, доботторун куллэрэрин-салларарын, үөрдэрин сөбүлүүрэ, оттон И.Н. Барахов оннообор философия курдук чинжуктуну үөрэби хайа баһарар киһи иһиттэр истэ олоһуох курдук кэпсирэ. П.А. Ойуунускай оҕо эрдэһинээһи кэмнэрин уустуан-ураннаан, ойуулаан-бичиктээн кэпсээтэбинэ, бары хайдах эрэ оҕо саастарыгар түһэн, төрөөбүт алаастарын көнө-намчы хончуларынан сырсаалларын аһтан-санаан кэллэрэнэ».

Кинилэр үлэлэригэр даһаны бэйэ-бэйэлэрин толорсон-ситэрсэн биэрэр курдуктара. Холобура, М.К. Аммосов наһаа эр-

чимнээх тэрийэр талааннааба, И.Н. Барахов ханһык да боппуруоһу төрдүттэн-түгэбиттэн анааран-ырытан өйдүүрэ, П.А. Ойуунускай туох баар дыһаланы-куолуну ыһыгар-чыһыгар тийэ быһаарарынан-сыһанырынан уратылааба, С.М. Аржаков инникини, ыраабы өтө көрөр дьобурдааба, С.В. Васильев ханһык да түгэнэ тиэтэйбэт-ыксаабат, барыны бары булбута-талбыта баар буолара. Кинилэр үлэлэрин туһары үөрэммиттэрэ, оччотообу уустук олох оһор долгуннарын харса суох өксөйөргө, тулуйарга, кыайарга дууһуһаллара.

Л.С. ФИЛИПОВ,

«Исидор Никифорович Барахов» кинигэтигэр.

Биэс үтүө уолбут олохторун усталах-туоратын туһары бииргэ сылдыбытытара. Ханна да буоллаллар бэйэ-бэйэлэрин өйөһөллөрө. Кинилэр ити кэпсэниллибитин да курдук, өлүөхтэригэр диэри биригдэрэ. Өлбүт да кэмнэрэ биир - репрессия хааннаах сыллара. И.С. Барахов бырабыыталыстыба

бэрэссэдээтэлинэн кылгас да буоллар, ситиһилээхтик үлэлээбитэ. Ол сыллардаабы ситиһини барытын ахтыбакка, анаардас Новгородов шрибинэн дьон үөрэхтэһин ытыллыбыт тэтимин ахтыабы баһарыллар. И.С. Барахов 1926 с. Бакуга ытыллыбыт бастакы тюркологическай сийиэскэ сыччах үс сыл иһигэр 30 тыһыынча урут буукуба диэни билбэтэх дьон төрөөбүт тылларынан суруйар-ааһар буолбуттарын туһунан иһитиннэрэн, сийиэскэ мустубут дьону сөхтөрбүт.

Оттон биһиэхэ Саха Өрөспүүбүлүкэтин бырабыыталыстыбатын бэрэссэдээтэлинэн иккис үлэлээбит И.С. Бараховка кини куораппытар дьонун уулусса буолуохтааһар, пааматынһык суох. Бастакы салайааччылары үйэтиити — уһулуучу ситиһилээх дьоммутун өрө тутуу, ыччаппытын кинилэр холобурдарыгар иитэр ытык иэспит түөрэһин көнөрүү, оннун булларыы буолар. Бастакылары ытыктаахтыгына, норуопутун сайдыы суолунан салгыи таһаарар саха салайааччыларын иити ситимин бөбөргөтүөхпүт, күүһүрдүөхпүт.